

— Domnělá hereze athinganů

Po Indii je další klíčovou epochou v dějinách Romů jejich pobyt ve východořímské říši, nazývané podle původního jména svého hlavního města i Byzanc. Jde o poslední historickou epochu společnou pro všechny Romy, protože další obdobně významné období – tzv. otroctví ve valašských knížectvích – se týkalo sice velké části Romů, nikoli však všech. Pobyt v Byzantské říši byl důležitý nejen pro gramatickou a lexikální přestavbu jazyka, ale i pro vznik řady jiných kulturních statků, které z větší části dodnes nejsou pojmenovány či identifikovány, a nemohl zde nakonec tkvět i počátek odklonu od čisté indické fyziognomie? Pro historiky je tato epocha zajímavá nejen z hlediska samotných událostí a změn, které v této době proběhly, ale také proto, že se v ní skrývá klíč k určení časových mantinelů předchozích či následných migračních pohybů Romů. Přítomnost Romů v Byzanci v určitou dobu samozřejmě v žádném případě neimplikuje současnou absenci jim podobných skupin v Indii, ale naznačuje alespoň přední hranici počátku jejich odchodu z Indie. Jak totiž naznačuje moderní lingvistika, všechny případné pozdější migrace se musely s prvními příchozími do Byzance dostat do tak úzkého styku, že před dalším rozptylem po Evropě z jazyků těchto případně různých skupin vznikl jeden homogenní jazykový útvar.

Potíž s byzantskými prameny nespočívá v jejich nedostatečnosti, nýbrž v jejich nejednotnosti. Celá problematika je obšírně rozvedena a zdokumentována v publikaci Romové v Byzanci.¹ Jádro problému spočívá v tom, na koho se různá dobová označení vůbec vztahují. V pozdějších znamenalo athinganoi (Αθηγιανοί), popřípadě některá jeho hlásková obměna, jednoznačně „Rom“. V ranějších pramenech se však toto apellativum objevovalo ve spojení s paulikiány či jinými seskupeními, která se od ostatních většinových obyvatel lišila nábožensky, nikoli etnicky.

Zároveň je třeba upozornit na fakt, že etnické a náboženské kategorie nebyly jasně odděleny po celou dobu přítomnosti Romů v Evropě. Některé starší holandské, švýcarské a i místní německé výrazy pro Roma (heyden apod.) jsou synonymní s pojmem „pohan“. Například podle švýcarského kronikáře Conrada Justingera přišlo v roce 1419 do Basileje, Curychu, Bernu a Solothurnu „více než 200 pokřtěných pohanů z Egypta“. Výraz „pohan“ se objevil ještě i pět let předtím, v seznamu výdajů

1 George C. Soulis, Ilse Rochowová, Klaus-Peter Matschke, Indologický ústav FF UK Praha, 1998

města Bern. V té době však se široko daleko žádné záznamy o přítomnosti Romů v oblasti nevyskytují, navíc o Romech se mluvilo většinou jako o skupině a ne jako o jednom „pohanovi“. Označení „pohan“ je v rozporu s tvrzením, které Romové uváděli už od svého prvního setkání s majoritou – totiž že putují na znamení útěku svaté rodiny. V roce 1532 uvádí celošvýcarský zákonodárny sbor, že v zemi stále kočují „Cikáni a pohané“.

Nesoulad mezi prvními zmínkami označení athinganoi v 8. století (v náboženském duchu) a zmínkami pozdějšími (ve smyslu etnické skupiny) býval vysvětlován již Franjem Miklošičem² tím, že výraz byl přenesen od příslušníků jinak neznámé heretické sekty na etnické Romy. Na základě nově nalezených dokladů ze 12. století dospěla byzantoložka Ilse Rochowová k závěru, že se této konstrukce není nutné nadále držet. Ke stejnému závěru došel po podrobnější analýze úplně prvních zmínek o athinganech v životopisech císaře Michala II. (820–829) byzantolog Paul Speck. Otiskujeme jeho článek z *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*³ nejen proto, abychom zpřístupnili jeho závěry o podstatě athinganů, ale také s úmyslem zveřejnit původní řecké znění hlavních pasáží, kde se o athinganech referuje. Zdroji jsou kroniky byzantského mnicha a kronikáře Theofana Confessora (758/760 – 817/818, běžně referované jako „Theofanes“), které pokrývají období od r. 284–815, a soubor kronik sepsaných většinou anonymními učiteli, které jsou známé pod jménem „Theofanes Continuatus“ (pokračování Theofana) a sahají do roku 961.

Článek je psaný z pohledu byzantologa a pro byzantology, a člověk neznalý této specializace jen těžko chápe některé souvislosti. Snažili jsme se doplnit nejdůležitější mezery v tomto ohledu. Dík patří především Janu Dusovi za pomoc při překladu z řečtiny tam, kde autor znalost řečtiny předpokládal. Překlady v textu uvádíme v hranatých závorkách. V českém pravopisu se rozlišují psaním malých a velkých písmen skupiny definované nábožensky (manichejci) a etnicky (Frýgové). Z hlediska citovaných byzantských autorů patří do první kategorie vedle různých „heretiků“ i „židé“ a „athingané“, i když autor dospěje v závěru, že athingané jsou etnickou skupinou.

2 Tadeusz Pobożniak: *Grammar of the Lovari Dialect*, Kraków 1964: Polska Akad. NAUK. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 79 s., na straně 9

3 Herbert Hunger a Wolfram Hörandner (ed.), 47. svazek, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1997, s. 37–50, ISSN 0378-8660

Někdy se člověk jen tak probírá svými zápisky a zjistí, že to či ono téma už dlouho čeká na dopracování. A tak jsem se rozhodl, že dokončím svůj článek o athinganech,⁴ a to také z toho důvodu, aby mě vývoj úplně nepředstihнул. Pro dva z nejdůležitějších pramenů týkajících se tématu, k souborům kronik Theofanes⁵ a Theofanes Continuatus⁶, totiž mezitím byly vydány komentáře, a navíc už ani se svými tezemi nejsem sám.⁷

Začněme tedy u mladšího a pro dané téma informativnějšího díla: Theofanes Continuatus (Theophanes Continuatus 1838) se zmiňuje o athinganech vícekrát, a to v době mládí císaře Michaela II. V následující analýze kronikářova textu připojuji k jednotlivým odstavcům kroniky své komentáře.

| Frýgie v malé Ásii – historický region (světlý) a největší rozšíření bývalé říše (čárou) | zdroj: www.wikipedia.com |

(42, 8-13) Michael II. pocházel z města Amorion ve Frýgii (Phrygia Salutaris), kde odjakživa žilo mnoho židů a také několik athinganů.^I Z jejich trvalých společenských styků vznikla hereze, která měla svůj nový způsob a nové učení.^{II} K ní také náležel budoucí císař, který svou víru převzal po svých předcích.^{III}

4 Východiskem těchto předchozích úvah byla hypotéza, že athingané nebyli křesťanskými heretiky, ale že to byli Cikáni – srov. Speck (1991:1100). Dále viz Signes (1995: 183 pozn. 5). Velmi je však rozšířen názor, že athingané byli, především s ohledem na paulikiány a melchisedekity, se kterými bývali ztotožňováni (viz dále), křesťanskou sektou. O charakteru jejich sekty však není známo nic bližšího, protože se nedaří odstranit rozpor mezi tvrzením jednotlivých dostupných pramenů. Vzniká tak velmi prazvláštní náboženská pospolitost. K tomu srov.: Rochow (1983) – autorka cituje všechny původní prameny, kriticky je rozebírá a jmenuje veškerou předchozí literaturu (především s. 164, pozn. 10: J. Starr, J. Gouillard a M. Loos – Athingané jsou sektou, jejichž náboženský základ je neuchopitelný). Krátce před článkem I. Rochow vyšla i studie P. Croneho (1980: 47-80), který také shrnuje všechny dostupné zprávy a vytváří nápaditý obraz Judeo-Křesťanů (viz dále pozn. 39). I G. Dargon (1991: 366n.) pojímá všechny zmíněné skupiny jako relikty judaizovaných sekt. Pro výklad skupiny athinganů jako sekty se nejčastěji vyslovuje i C. Signes (1995: 183n.). – Ohledně Romů obecně srov. Soulis (1961).

5 Dle Rochow (1991). Nemohl jsem použít překlad Theofana zpracovaný a okomentovaný C. Mangem a R. Scottem (1997).

6 C. Signes předkládá ve své studii nepřímo i kritický text, přičemž zaznamenává a diskutuje všechny varianty heretických sekt.

7 Viz níže pozn. 46.

– Nic přesného o víře císaře Michaela Theofanes Continuatus neuvádí: Je to nové učení, ke kterému se však hlásili už Michaelovi předkové, a mísí se v něm židovské a athinganské prvky. Při čtení textu bychom měli mít na zřeteli následující: V Byzanci – a nejen v Byzanci – bylo vše nové a neznámé srovnáváno a objasňováno zpravidla poukazem na věci starší a známé, a věc byla zpravidla vyřízena tím, že se nový jev pojmenoval tak jako jeho starší obdoba.⁸ V případě zde popisované směsi učení nebylo možné odvodit cizí způsoby jejích přívrženců pouze od židovských tradic, a zřejmě proto se zde objevuje zmínka, že kromě židů v místě vždy žila i skupina athinganů.

(42, 13-17) Tato (smíšená, pozn.překl.) hereze připouští křest jako prospěšný a uznávaný mezi svými zasvěcení. Ve všech ostatních případech se řídí zákonem Mojžíšovým, s výjimkou obřízky.^{IV}

- Příslušníci zmíněné sekty jsou tedy křtěni, ale jinak zůstávají židy – *avšak* bez obřízky. Zatím to tedy vypadá velmi zajímavě. Znovu se ukazuje, že tu byla snaha identifikovat nově vznikající jevy s jevy již známými, aby bylo snazší je potlačit. Kromě toho se však v tomto tvrzení skrývá jedna z židovských polemik: v *Doctrina Iacobi nuper baptizati* (Déroche 1991) se několikrát řeší otázka židů křtěných pod nátlakem: proč dále nesmějí světit Šabat^V a zda se dále vůbec smějí chovat jako židé^{VI} (Speck 1997). Problém spočívá v tom, že *v očích veřejnosti* z takového křtu později navenek nic nezůstává – a zmínění pokřtěni zůstávají i nadále židy.

Také athingané, kteří kvůli křtu odložili obřízku, ale jinak udržovali židovské zvyky, jsou pokřtěni jen na oko a zůstávají vlastně židy. Ve skutečnosti je totiž u nich křest chápán nikoli jako symbol přestupu ke křesťanství, ale spíše jako záhadný mystický obřad pro zasvěcené.

Athingané tedy přejímají křest, ale jinak zůstávají křesťanství vzdálení, stejně jako (nuceně či zdánlivě) pokřtěni židé. Athingané jsou však ve skutečnosti horší než skuteční židé, od kterých je mnohem snazší se držet stranou. Uvidíme, že takový popis athinganů (odhlédneme-li od srovnání se židy) dokonce souhlasí s realitou – nechávají se křtít, aniž by byli „normálními“ křesťany.

(42, 17–21) Ten, kdo je zasvěcován, dostává za učitele a vůdce^{VII} přímo do svého domu žida nebo židovku, kteří nejsou pokřtěni. Svému vůdci se svěřuje se vším, nejenom ve věcech své duše, ale také v hospodářských záležitostech,^{VIII} a nechává všechny tyto záležitosti v jeho nebo jejích rukách.

⁸ Viz níže pozn. 23, proč se paulikiáni museli stát manichejci.

- Podle této zmínky musela mezi athingany žít skupina lidí, kteří ani pokřtěni nebyli, ale měli uvnitř komunity zcela zvláštní postavení. Není jasné, zda je tato poznámka míněna pozitivně (těmto lidem svěřují i své peníze) nebo negativně (mají dozorce, kteří se starají o jejich víru i peníze, a tak i o soudržnost). Podobnost s židy tady neplatí.

Až doposud jsme se tedy o athinganech dozvěděli, že přestože nectili obřízku a přijímali křest,⁹ se od „dobrých křesťanů“ velmi odlišovali.

Na základě zmínky o „učitelích“, kteří jsou takřkajíc „dozorci“, lze předpokládat, že nad celou skupinou athinganů stáli určití „představení“, kteří neměli nic společného s církevní hierarchií. I přes všechny polemiky tedy vycházejí na povrch alespoň nějaká fakta.

(42, 21-43,4) Ačkoliv Michael vyrůstal v tomto učení obeznámen už od dětství a zamlouvalo se mu,^{IX} nedodržel toto učení striktně, nýbrž – tak jako koncil nevěřícího^X,¹⁰ – ho brzy upravil,^{XI},¹¹ a zfalšoval jak učení křesťanů, tak učení židů.^{XII}

- Tento úryvek je jasně míněn jako velká pohana císaře Michaela:¹² Sotva je toho schopen, upraví dokonce svou dětskou víru (což se nepatří), a falšuje tím i křesťanství a židovství, ze kterých se toto učení skládá. Je zajímavé, že Michael navíc upravuje učení židů, které je už samo o sobě dost špatné, a Michael ho ještě zhoršuje. Michael je zřejmě schopen všeho.

(43, 4-10) Tak se držel své víry, dospíval, byl obklopen hloupostí a nevzdělaností^{XIII} jako vinná réva úpony. Byl vychováván svými učiteli a dostalo se mu také odpovídající výuky.^{XIV} Později, když se stal císařem, vyznačoval se nevzdělaností víc než diadémem.

- Samozřejmě, že za těchto předpokladů nelze získat vzdělání. Výčitka nevzdělanosti bývá vznášena jak proti heretikům, tak i ikonoklastům, a zdá se mi, že je typická pro určitou domyšlivost vzdělanců byzantské renesance. V Michaelově životopisu se tato výčitka opakuje ještě vícekrát v souvislosti s tím, jak i jako císař Michael prokazuje svou nevzdělanost při každé příležitosti.

⁹ V tomto názoru nepanuje mezi autory shoda, srov. Rochow 1983: 165.

¹⁰ Čti: s domyšlivostí heretické rady starších.

¹¹ Když dospěl? Není jasné, ke které době se tato poznámka vztahuje.

¹² Viz též Rochow 1983: 170 – Theof. Cont. 48, 21-49, 12, Michael se coby ikonoklast, zřejmě na základě jiného pramene, pak stane nejhorším, nevzdělaným židem.

(43, 10-17) Nejevil zájem o logiku, díky níž by se mnohému mohl vyvarovat. Když nemohl stačit při debatě moudrých mužů držet krok,^{XV} dokázal se proto držet svých vlastních tradic, aniž by opovrhoval našimi.^{XVI}

- Znalost logiky byla pýchou raně byzantské renesance, zde však zmínka o logice vyznívá dosti hloupě. Také zmíněný sbor moudrých mužů, se kterými měl Michael debatovat, jaksi visí ve vzduchu. Zdá se, že tento odstavec byl převzat z jiného kontextu (např.: Michael diskutuje s učenými ikonoduly).

(43, 17) Každopádně ctil svého vlastního názoru a to bylo...^{XVII}.

- Opakování myšlenky v textu ukazuje na pokus vést linii vyprávění někam jinam.

(43, 18-44,11) Velmi dobře se vyznal v práci s prasaty, koni, osly, mulami, ovce a skotem. Bylo to vzdělání jeho dětství a jeho, řekněme, stáří, a byl na to pyšný.

- Dlouhý odstavec s mnohými podrobnými údaji, ze kterého cituji zmíněný úryvek, má v textu sloužit k další pohaně. Vše však vypadá jinak, podíváme-li se na tento odstavec pozorně. Text je totiž míněn jako chvála, takže je nasnadě, že ve skutečnosti tento odstavec pochází z nějakého pozitivního Michaelova životopisu: Byl dítětem chudých lidí a na vesnici se ne-naučil ničemu jinému než práci se zvířaty, ke které však měl mimořádné nadání. Za tyto své znalosti se nestyděl a uchoval si je po celý život. To nemá nic společného s jeho v předchozím odstavci pranýřovanou nevzdělaností.

(44, 11-14) Když ve svém chudém životě dospíval, chtěl se toho (chudého života) vši silou zbavit. Tak přišel jednou ke svému veliteli, dával najevo skromnost a koktavě na něj zavolal.

- Zde patrně v textu něco schází:¹³ o tom, že by Michael koktal a že by byl vojákem, se dosud nikdo nezmínil. Při troše fantazie se můžeme domnívat, že se stal vojákem, aby se zbavil chudoby. I to se opět zdá být prezentované spíše pozitivně: podařilo se mu stát se vojákem. Byl totiž tak silný a dobrý, a tak dále (přestože byl dítětem chudých a koktal?). A tak jednou přišel – zní to jako pohádka – velmi skromný ke svému veliteli a zavolal na něj. Očekává se, že

13 C. Signes (1995: 189) zde rozpoznal neúplný syntax.

čtenář ví, proč Michael za velitelem šel. Můžeme se tedy domnívat, že i zde byl použit původně pozitivní příběh, který si autor upravil.

(44, 14-17) Tu vysvětloval jeden známý athingan, který byl důvěrníkem velitele, že Michael a ještě jeden^{XVIII} se stanou za krátkou dobu slavnými a že brzo získá císařské hodnosti.

- Zdá se mi, že se jedná o záměrnou parafrázi známého proctví z Filomelionu:¹⁴ tam se ve službách Bardana objevují tři muži: Leon, Michael a Thomas, všichni tři však v ní mají pověst slušných lidí (Theofanes Continuatus 7,4^{XIX}). Bardanes si vyžádá proctví, které pro něj není příznivé, dozví se však, že první dva z jeho služebníků se stanou císařem. Bardanes je tak poučen o „historii“ příštích dvaceti let a dozvídá se, že v ní nebude hrát žádnou roli. Motivace příběhu je založena na úmyslu Bardana dozvědět se něco sám o sobě; zprávy o Leonovi, Michaelovi, a Thomasovi se k němu (a ke čtenáři) dostávají víceméně náhodně.¹⁵

Účelem námi analyzovaného textu však mělo být představit Michaela v tom nejhorším světle. Ostatní postavy původního příběhu již nejsou důležité: stratég, který měl v původním vyprávění jinou funkci, zde zůstane beze jména (podle dalšího pokračování příběhu ho však jako Bardana můžeme jednoznačně identifikovat – to když zasnoubí svou dceru), o Thomasovi vůbec není řeč, a z Leona se stal někdo jiný.^{XX}

Pro interpretaci nového textu je nejdůležitější, že je záměrně koncipován tak, aby dokázal, že Michael prostě musel být špatným císařem. Do původně pozitivního Michaelova životopisu proto autor vsazuje proctví mnicha z Filomelionu, ale protože by z úst mnicha vyzněvalo pozitivně, musí ho zde sdělovat někdo špatný – athingan. A ten, aby mohl vůbec existovat, se stane důvěrníkem velitele, což ovšem vůbec nevyovídá o chování a charakteru jeho nadřízeného.¹⁶

(44, 17-45,5) Velitel je nadšen a usuzuje, že musí hned jednat. Nechá připravit velké pohoštění a dává oběma mužům (kteří jsou velice zaskočeni) své dcery za manželky.

- I zde pokračuje upravený příběh: původně šel totiž k velitelovi Michael sám. Logika přepracovaného příběhu však zde už vyžaduje, aby se s Bardanovou dcerou neoženil jenom Michael, ale i druhý zde bezejmenný muž (dosazený do textu na místo Leona). Autorovi úprav

14 C. Signes (1995: 190) a následující, uvažuje o dvou nezávislých legendách.

15 Další vývoj této legendy srov. Speck (1990).

16 Tuto verzi také zná Genesisios (Lesmüller-Werner 1989: 22, 61-66) a uvádí ji ve zhuštěné podobě.

přítom vůbec nevadilo, že se tato bezejmenná postava nikdy nestala císařem. Nepodstatné je pro něho i to, že se původně jednalo o Leona Sklerose, který zřejmě byl dle historických údajů druhým Bardanovým zetěm.¹⁷ Autor prostě přizpůsobil svému účelu vyprávění z Filomelionu a svatbu Bardanových dcer bez ohledu na ostatní postavy příběhu.¹⁸

Tímto exkursem k proroctvím (45, 6 – 46,7) – která jsou dílem ďáblovým – může autor opět svým lehce nadutým tónem byzantské renesance ještě podtrhnout špatnost Michaela a athinganů. A dále pokračuje ve stejném stylu:

(46, 8-11) Michael vítá věštku athinganovu^{XXI} a někdy později zase věštku z Filomelionu, o které jsem již referoval,^{XXII} a podnikne vraždu na Leonovi, kterou měl stále v plánu.

– Autor pokračuje ve vyprávění. Na konci první knihy dojde k vraždě Leona a Michael je nyní u svého cíle.

Zajímavá je explicitní zmínka o věštbě z Filomelionu. Z mého pohledu naznačuje, že Theofanes Continuatus sestavil někdo jiný než ten, kdo redigoval Michaelův životopis, jak jsem na to upozornil výše, a že záměrně přetvořil věštku mnicha ve Filomelionu na výrok athingana, aby se příběh lépe hodil k Michaelovi.

Jedna otázka zůstává otevřená: věští Michaelovi athingan právě proto, že sám Michael byl údajným přívržencem tohoto učení, anebo nebyl spíš naopak věšticí athinganos důvodem k zařazení samotného Michaela mezi tyto lidi, ovšem za podmínky, že příslušnost k těmto lidem se všemi nadávkami a rozpory vytlačila z jeho životopisu jeho „pozitivní“ počátek? Narážíme tedy na různé vrstvy úpravy textu. Z athinganovy (namísto mnichovy) věštby vyplývá konstatování, že sám Michael k athinganům patří a vysvětluje se tak jeho špatnost.¹⁹

Po tomto rozboru začátku knihy o Michaelovi II. v Theofanes Continuatus zůstává také nezodpovězena otázka, kdo vlastně podle těchto pramenů byli athinganí. Z analýzy vyplývá toto: Byli pokřtěni a věštili budoucnost. Byli nekonformní a patrně představovali osvědčený nástroj k pomlouvání druhých.

17 O Leonovi Sklerosovi a jeho ženitbě srov. Turner (1990: 186)

18 Z toho nelze odvodit ani tvrzení, že Leon získal druhou Bardanovu dceru. Tento názor má zastávce (srov. Turner 1990: 186, pozn. 88), ale nemůže být správný (srov. Turner 1990: 195, pozn. 122).

19 Určitým mezistupněm je Genesisios (Lesmüller-Werner 1989: 23, 84n.): Michaelovi se vyčítá, že pochází z oblasti, ve které žije mnoho athinganů – Signes (1995: 185) považuje zprávu (v kronice Theofanes) za věrohodnou proto, že Michael (podle něj) nejspíš k athinganům patřil.

K podobnému úsudku lze dospět i na základě dalších míst v textu, které souvisejí s Nikeforem I. a pocházejí z Theofanovy kroniky (de Boor 1883), druhého významného pramene o athinganech:

V době kdy měl Michael I. z Konstantinopole vyhnat Lykaonce, přínaležející Nikeforovi I.,²⁰ rozhodl se předběžně (495, 1-3) pro trest smrti [nad manichejci, nyní (zvanými) paulikiány, a athingany (bydlícími) ve Frýgii a Lykaonii].^{XXIII.21}

Zatímco výše byli athingani ztotožněni se židy, zde jsou srovnáváni s paulikiány.^{22, XXIV, XXV} To ovšem znamená, že o athinganech není známo opravdu nic, a pro jejich identifikaci a pomluvu se hledá cokoli divného a špatného.

Autor zprávy v kronice Theofanes, kterého rozzlobil odpor vůči tomuto rozhodnutí, v následující pasáži (495, 12) popisuje tyto lidi jako [plné veškeré duševní i tělesné nečistoty a uctívajících demony].^{XXVI}

– Taková charakterizace k poznání paulikianů nijak nepřispívá,²³ natož pak k poznání athinganů.

Pokud se nakonec (497, 4) praví, že Michael [zabavil athinganům majetek a vyhnal je (za hranice obce)],^{XXVII} pak to neznamená, že athingani v Konstantinopoli skutečně žili, nýbrž pouze to, že jejich jméno bylo zde přeneseno na druhé jako nadávka,²⁴ aniž by se text zprávy dotýkal skutečně athinganů samotných.

Příznačná je konečně polemika proti samotnému Nikeforovi I., čímž se stane jakýmsi předchůdcem Michaela II. (488, 22-31):²⁵

20 Ohledně interpretace výsledku srov. Turner (1990: 180), podle Rochow (1983: 167).

21 Athingani patří do Frýgie – viz výše na s. 29 dole a následující poznámka. Lykaonie s Frýgií sousedí a je do textu zařazena snad jen proto, aby se dali pošpinit i „Lykaonci“ Nikefora I.

22 Při podání téže zprávy uvádí Ignatios Diakonos v životopise Nikefora proto vedle athinganů a paulikianů i židy (de Boor 1880) 158, 28-30: [z ostatních herezí ... zmiňují ještě Židy a Frýgy a ty, kteří se napili sladkého nápoje nevěry (přichystaného) vychytralým Manentem]^{XXIV}. Ignatios nemá pro athingany výraz ve svém rádobý atickém jazyce a musí využít geografický termín; totéž i ibid. 159, 2-4, kde mluví o [... Židech, kteří zabilí Pána, ... o Frýzích, kteří se pouští do astrologických (?) debat, ... o Manichejcích, kteří vykládají sny]^{XXV}. Srov. i Rochow (1983: 168).

23 Ohledně těchto srov. Ludwig (1987), také v souvislosti s tím, proč se paulikiani stali v očích Byzantinců manichejci. V textu Petra Sikeliota jsou zachovány alespoň některé části didaskalie (tj. učení, pozn. překl.) paulikianů a alespoň o jejich herezii tak můžeme hovořit s určitou jistotou.

24 Lykaonci.

25 Zde se naskytá otázka, který z obou panovníků byl haněn jako první. Urážky obou dvou nejsou nutně do-

[Byl zapáleným přítelem manichejců, zvaných nyní paulikiáni, a athinganů z Frýgie a Lykaonie]^{XXVIII,26} [svých sousedů, máje zálibu v jejich věštění a obřadech. Takže si je dal předvolat i tehdy, když proti němu povstal patricius (vysoký hodnostář římské říše, pozn. překl.) Bardanios, a s pomocí jejich kouzel jej přemohl. Udělal to tak, že nechal připoutat býka v nějaké jámě za rohy ke kovovému kůlu; povalili ho k zemi a tam ho bučícího a zabláceného zabili. Jeho (tj. Bardanovo) roucho semlel v mlýnku pozpátku a s pomocí zaklínadel získal vítězství].^{XXIX}

– Kromě už známých [věštev]^{XXX} se zde objevují ještě [obřady]^{XXXI}, které souvisejí s [kouzly]^{XXXII}. Otevřenou zůstává otázka, co zde vede autora ke zmínce o porážce býka (že by narážel na Mithrův kult s reliéfem?), stejně tak jako otázka, odkud pochází magický obřad obráceného mletí a odkud získal Nikeforos Bardanův háv.²⁷ Účinek magického obřadu je nesporný, jak ukazuje Nikeforovo vítězství nad Bardanem. Důležitější však je, že je Nikeforos v takovéto společnosti zdiskreditovaný.²⁸

Důsledky Nikeforových činů a postojů však překračují jeho smrt. Skutečnost, že Bulhaři pustoší celý Balkán a lidé odevšad prchají, a že dokonce i ti, kteří byli vyhnáni na Strymon, využívají této situace k návratu domů, je vykládána jako (496, 6–14) důsledek [božího hněvu vyvolaného Nikeforovou hanebnou zběsilostí – proto se jeho zdánlivé úspěchy, kterými se chlubil, náhle rozplynuly – a projevy bludného učení davu. Ti přestali kritizovat rozšířenou herezi paulikiánů, athinganů, ikonoklastů a tetraditů (a to vůbec nemluvím o případech smilstva, cizoložství, prostopášnosti, krivopřísežnictví, nenávisti mezi bratry a lakoty) namířenou proti bohům a ostatní nepřístojnosti].^{XXXIII, 29} [A mluvili proti božím a ctihodným ikonám a mnišskému životu, velebíce Konstantina].^{XXXIV} (bohapustého a mizerného, protože údajně zvítězil nad Bulhary a tak dále).

bové. V případě Theofanes Continuatus – je to samozřejmé (i když jeho předlohy pocházejí z 9. století), ale ani texty v Theofanes nemusely být nutně všechny sepsány před rokem 813; srov. Speck (1994). Pro dataci těchto urážek ovšem nemáme žádné podklady. Na druhé straně se stane datování athinganů na byzantské půdě na dobu již krátce před rokem 800 nejistým.

26 Z příbuzné formulace (nahore poznámka 21) by se dalo usuzovat na existenci autorského textu nebo zprávy, jehož citace se u Theofana objevuje na různých místech. Jednalo se nejspíš o pamflet proti Nikeforovi o jeho „morálním“ původu a jeho důsledcích v podobě Lykaonců.

27 Anebo se „jeho rouchem“ myslí kůže poraženého býka, která v obdobných obřadech přivádí smrt? Obilí mleté v opačném směru přináší smrt, viz Tiemann (1938-1941: 1507n.)

28 Ohledně toho, že text obsahuje i kritiku císaře Nikefora, srov. i Rochow (1983: 167).

29 Akuzativ namísto genitivu τῶν λοιπῶν παρανομιῶν v řeckém textu řadí „ostatní nepřístojnosti“ do výčtu hříchů, nikoli herezí. Ve vydání de Boor (1883) navrhuje Anastasius Bibliothecarius: *et praevaricationes reliquas*.

– Obtížnost pasáže spočívá především v tom, že [bludné učení davu]^{XXXV} je určitě druhým předmětem [usvědčující]^{XXXVI}; ve větě však (v interpunkci de Boora) visí syntakticky ve vzduchu. Formulace [bludné učení davu]^{XXXVII} ale zároveň stojí hodně vzadu, a mohli bychom se domnívat, že byla do textu sekundárně vložena.

Tím ale zdaleka nejsou všechny obtíže textu vyřešeny: Vlastní pasáž začíná vzápětí po závěru (496, 6), tedy po slovech [Utíkali domů]^{XXXVIII}, a pokračuje odůvodněním katastrofy: [boží hněv vyvolaný Nikeforovou hanebnou zběsilostí – proto se jeho zdánlivé úspěchy, kterými se chlubil, náhle rozplynuly – a projevy bludného učení davu.]^{XXXIX}. Kromě [zběsilosti]^{XL} domyšlivého Nikefora boží hněv rozpoutaly i rozšířené pověry, které ovšem (snad proto, že byly do textu vloženy sekundárně) podle všeho nemají s Nikeforem nic společného.

Obraťme se nyní ke konci pasáže: podle toho existují lidé, kteří s ohledem na současnou politiku Michaela II. vůči Bulharům oslavují Konstantina V. Jsou to lidé, kteří přestali obviňovat ze současné situace sílící heretické tendence a další způsoby či přečiny a kteří se v následnictví Konstantina V. při hledání viny za selhání proti Bulharům nyní obracejí proti obrazům a mnichům.³⁰ Nejsou to tedy heretici, ze kterých se nyní stávají ikonoklasté.

Jádro této věty bychom mohli snad rekonstruovat takto: [Ti (totiž?) přestali vyčítat herezi namířenou proti bohům a ostatní nepřístojnosti. A mluvili proti božím a ctihodným ikonám a mnišskému životu, velebíce Konstantina.]^{XLI}... Protože subjekt je co do obsahu nejasný, musíme předpokládat, že před touto větou byla mezera a v jejím rámci rozsáhlý koruptel (porušená pasáž v pramenném textu, pozn. překl.). Pokud někdo velebí Konstantina, jsou jimi spíše vracející se vojáci nebo utečenci než vyhnanci na Strymon.³¹ A bylo by zvláštní, kdyby to byli zrovna oni, kdo by předtím někoho obviňovali z hereze a dalších přečinů. Spíše by nás v této souvislosti napadli klerici! Věta vypadá, jako by byla složena ze zbytků různých textů.³²

Dále se někdo pokoušel pasáž [a ostatní nepřístojnosti]^{XLII} stylisticky upravit tím, že připojoval (na okraj?) : [a to vůbec nemluví o případech smilstva, cizoložství, prostopášnosti, křivopřísežnictví, nenávisti mezi bratry a lakoty].^{XLIII} Výsledkem toho bylo, že sousloví [a ostatní nepřístojnosti]^{XLIV} bylo čteno jako genitiv. Tento redaktor byl určitě přesvědčen

30 Kliše o totožnosti ikonoklasmu a nepřátelství vůči mnichům je tím dovršené; srov. autorův článek o císaři Konstantinovi VI. (Speck 1978), a rovněž s. 604n. V průběhu let se zjistilo, že mnoho textů citovaných v článku je nutné datovat značně později; srov. Speck (1990), *passim*, zvláště s. 477n. a pozn. 1197.

31 Není řečeno, proč byli vyhnaní. Pokud jim Bulhaři ovšem umožnili návrat domů, nemají důvod si stěžovat, že byli poraženi.

32 Na tyto koruptely už bylo vícekrát poukázáno, proto se jim dále nebudu věnovat.

o tom, že se všechny zmíněné nešvary budou šířit mezi ikonoklasty, kteří nově ožijí a v šíření jejich víry jim nikdo nebude bránit. Nadále však zůstává nejasné, kdo vlastně byli tito lidé, kteří nejdříve varovali před herezí a nyní velebí Konstantina.

Cílem posledního redakčního zásahu bylo zřejmě rozvést formulaci [bludné učení davu],^{XLV} ve smyslu shora jmenovaného pamfletu namířeného proti Nikeforovi, který byl proslulý tím, že toto učení podporoval: [má četné zastánce],^{XLVI} mezi které patří [paulikiáni a atthingani, ikonoklasté a tetradité].^{XLVII} Ovšem tato část textu se dostala omylem za [herezi namířenou proti bohům].^{XLVIII} Místo toho měla asi patřit za [bludné učení davu].^{XLIX}

Celek textu není úplně nesmyslný ani tak, protože původní žalobci ikonoklastů se později sami ikonoklasty stali. Tím ale koruptel není vyřešen.

Ať už tomu bylo jakkoliv, je jasné, že o atthinganech se na tomto místě nedozvídáme vůbec nic, i kdyby měli patřit k [rozšířeným herezím namířeným proti bohům].^{L, 33}

Dost! Ani v nejstarších pramenech se o učení atthinganů nic nedozvídáme a o jejich způsobu života pak jen velice málo. Relativně hodně se toho z těchto pramenů dozvídáme jen o jejich negativním hodnocení ze strany Byzantinců.

Totéž platí i pro mnoho dalších pramenů z pozdější doby, které zde však mohou být bez další analýzy zohledněny pouze okrajově.³⁴

Co se týče ztotožnění atthinganů s dalšími herezemi, i další autoři zde jednali zcela podle své libovůle. Zpracovatel Timothea Presbytera³⁵ je klade na rovinu s melchisedekity,³⁶ zatímco (pseudo)Germanos³⁷ upozorňuje na společné znaky se samaritány;³⁸ žádná z těchto

33 Především u tohoto odstavce se nabízí otázka, zda vznikl již v roce 813, kdy zemřel Synkellos a kdy byl „Theofanes“ dokončen; srov. výše pozn. 26.

34 Všechny kriticky hodnotí I. Rochow, včetně problematiky jejich datace.

35 *De receptione haereticorum*, *Patrologiae Graecae* (1857-1866: 86, I, 33 B/C). (Timotheus byl okolo roku 600 presbyterem Konstantinopole, tj. představitelem křesťanské obce, pozn. překl.) Dále Rochow (1983: 164, pozn. 11, a 166); Crone (1980: 74, pozn. 80). Viz i Eleouteri & Rigo (1993: 50-52).

36 Disponuje ovšem pouze stejnými informacemi jako Theofanes Continuatus (42, 15-17; jako výše, s. 29), a navíc absurdním způsobem odvozuje jejich jméno od jejich chování („Nepřebírají nic z ruky druhého, nýbrž všechno si nechávají postavit na zem“). Theodoros Studijský (byzantský mnich, 759-826, pozn. překl.), dle Brief I, 40; *Patrologiae Graecae* (1857-1866: 99, 1052 C = 40, 26-36) (Fatouros), uvádí mezi pokřtěnými hereetiky i melchisedekity, avšak atthingany nezmiňuje. Je možné, že atthingany (anebo jejich ztotožnění s hereetiky) ještě neznal? Ohledně datace srov. výše pozn. 25.

37 *De haeresibus et synodis*, *Patrologiae Graecae* (1857-1866: 98, 85 B.)

38 Tímto znakem je jejich izolace od ostatní společnosti. Germanos však tyto dvě skupiny neztotožňuje. Izolace od společnosti je doložena pro samaritány, srov. Rochow (1983: 165). Crone (1980: 74) a Dagron (1991) automaticky vycházejí z totožnosti těchto dvou skupin.

zpráv však k dalšímu objasnění nijak nepřispívá.³⁹ Byli athingané heretiky stejně jako melchisedekité nebo paulikiáni⁴⁰ a spolu s nimi byli opovrhováni byzantskou společností? Nebo jsou pochybnosti o této teorii dost silné na tvrzení, že athingané nebyli heretici, ale Cikáni,⁴¹ kteří sice přijali křest,⁴² ale jinak si udržovali vlastní životní styl. Působili proto cize,⁴³ a podněcovali tak vůči sobě odpor a nenávisť, možná také proto, že věštili a čarovali? Jinými slovy: i pokud jsou athingané v dobových textech pojati souběžně s paulikiány jako heretici, v Byzanci byli spíše cizí národnostní skupinou. Když se totiž oprostíme od paralely s heretiky, náhle zjistíme, že vedle athinganů jsou u Theofana jmenováni v jedné řadě nejen melchisedekité a paulikiáni, ale rovněž i židé. Ti jsou ovšem – bez ohledu na rozdíly v náboženství – spíše než heretiky právě jen cizí národnostní skupinou s odlišnými zvyky. Z toho pak plyne, že stěhování athinganů do Byzance spadá do tzv. temného 7. a 8. století.

Do odborných diskusí o původu jména „athinganoi“ se nemohu pouštět.⁴⁴ Nejpravděpodobnější se mi zdá, že jde o „pobyzantštění“ doposud neujasněného jména *atsinganoi* a *atzinganoi*, což by dávalo smysl, poněvadž athingané žili na základě svých zvyků nejspíš izolovaně od ostatní společnosti. Není ani úplně vyloučené, že do Byzance pronikla informace, že jako „nedotknutelní“ – „párjové“ – vycestovali z Indie.⁴⁵ Je však zároveň důležité si povšimnout, že „athingané“ není typický název pro heretickou sektu, ze které by šlo stejně jako u těchto ostatních skupin spontánně odvodit buď základní myšlenku jejího učení anebo zakladatele.

39 Rochow (1983: 146); Crone (1980) se snaží složit všechny dochované zprávy, včetně těch z islámských pramenů, do jednoho obrazu Judeo-Křesťanů, kteří pak i v podobě athinganů přinesli do Byzance ikonoklasmus. Srov. Griffith (1985: 72), který dovede tuto odvážnou konstrukci s jemnou ironií *ad absurdum*. Degron, který ztotožňuje samaritány a athingany (viz předchozí pozn.), ztotožňuje také Frýgy s montanisty, kteří byli pronásledováni Leonem III.

40 Je třeba zdůraznit, že bez Petra Sikeliota bychom se těžko dobrali jakéhokoli názoru na paulikiany a možná bychom jim museli i odepřít zařazení mezi heretiky, kdyby se už nevyznačovali jako křesťané svým jménem. – Je nezbytné mít na mysli, že Byzantinci rádi využívali možnost definovat etnické skupiny skrze náboženství.

41 Ohledně pozdějších, obecně nezpochybněných zpráv o Cikánech v Byzanci a celé problematice srov. Soulis (1961), Rochow (1983) a doplňky v Rochow & Matschke (1991).

42 Bylo to spíše z formálních důvodů – aby se mohli legálně nastěhovat do Byzance a mohli tam žít v pokoji?

43 V životopise sv. Athanasie Eginské (v raném 9. století; vše u Rochow, 1983: 170) se píše, že v průběhu hladomoru svatá Athanasia (ASS August. III, 170 E) *non solum iis, qui eiusdem fidei homines erant, nutrimenta copiose largiebatur, sed alienis etiam, qui Athingani appellabantur, fame tunc oppressis ... victum impertiebat*. (nejen stejnověrece bohatě obdarovala potravou, ale i cizím nazývaným athingani tehdy pomohla překonat hlad, pozn. překl.) Aniž bych disponoval řeckým textem, domníval bych se, že slovem *alienis*, i v kontrastu s *qui eiusdem fidei homines erant*, nutně nemusejí být myšleny heretici (viz Rochow *ibid.*), nýbrž i prostě „cizí“, „přistěhovalci“, ba dokonce i „pokřtění cizinci“.

44 Zde srov. zvláště athinganů Rochow (1983) a Soulis (1961), *passim*.

45 V náznamech i Signes (1995: 183).

Tento článek jsem napsal v podstatě pro byzantology. Mezi romisty s tím nemusím nikoho přesvědčovat. Athinganoi jsou Cikáni, jejichž přítomnost ve Frýgii je doložena okolo r. 800.^{46,47}

Byl bych rád, kdyby se tento můj příspěvek posuzoval i z vědecko-historického hlediska,⁴⁸ pro něž budou zajisté moji přátelé mít pochopení.

Přeložili Milada Závodská a Peter Wagner

Bibliografie:

- DE BOOR, C. (ed.). 1880. Nicephori Patriarchae opuscula historica. Lipsko.
- DE BOOR, C. (ed.). 1883. Theofanes. Theopanis Chronographia I. Lipsko.
- CRONE, P. 1980. Islam, Judeo-Christianity and Byzantine Iconoclasm. IN: Jerusalem Studies in Arabic and Islam 2. S. 59-95.
- DARGON, G. 1991. Judäiser. TM 11. S. 359-380.
- V. DÉROCHE. 1991. Doctrina Jacobi nuper baptizati, Édit. et Trad. IN: Dargon, G. & Déroche, V. Juifs et Chrétiens dans l'Orient du VIIe siècle. TM 11, S. 47-229.
- ELEOUTERI, P. & RIGO, A. 1993. Eretici, Dissidenti, Musulmani e Ebrei a Bisanzio. Una raccolta eresiologica del XII secolo. Benátky.
- GILSENBACH, R. 1994. Welchronik der Zigeuner I. Von den Anfängen bis 1599. Frankfurt n. M.
- GRIFFITH, S. 1985. Theodore Abû Qurrah's Tract on the Christian Practice of Venerating Images. *Journal of the Amer. Orient. Soc.* 105. S. 53-75 (=Arabic Christianity in the Monasteries of Ninth-Century Palestine. Variorum 1992, Nr. V).
- LESMÜLLER-WERNER VON FASSBAENDER, A. (ed.) 1989. Byzanz am Vorabend neuer Grösse: Überwindung des Bilderstreites und der innenpolitischen Schwäche. Wien: Fassbaender. (titul, rok a nakladatel nebyly uvedeny, odhad překladatelů).

46 S touto datací je třeba zajít i ještě níže, viz výše pozn. 25 a 36.

47 Např. Gilsenbach 1994 (díky laskavému upozornění paní I. Rochowové). Srov. index, heslo Athinganoi a zvláště s. 263: Všichni moderní historici, kteří se zabývali athingany, se shodují v tom, že se jednalo o náboženskou sektu, až později bylo jejich jméno přeneseno na Cikány. Není bližší myšlenka, že slovo athinganoi se vztahovalo od samého počátku na Romy?

48 To, že následky duševní sebevraždy Německa po roce 1933, která se stala hlavně prostřednictvím vyhnání a vyvraždění židů i duševními vraždami mnoha sousedů, dosud nebyly překonány a překonány být nemohou, vědí ti, kteří to vědět chtějí. Tento příspěvek je pro mě zvlášť důležitý také proto, že oběti této vraždy se stali i Cikáni.

- LUDWIG, C. 1987. Wer hat was in welcher Absicht wie beschrieben? Bemerkungen zur Historia des Petros Sikeliotes, IN: *Varia II* (ΠΟΙΚΙΛΙΑ BYZANTINA 6). Bonn. S. 149-227.
- PATROLOGIAE GRAECAE: MIGNE, J.-P. (ed.). 1857-1866. *The Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*. Paris.
- ROCHOW, I. 1983. Die Häresie der Athinganer im 8. und 9. Jahrhundert und die Frage ihres Fortlebens, in: *Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz* (Berliner Byzantinische Arbeiten 51). Berlin: H. Köpstein a F. Winkelmann. S. 163-178.
- ROCHOW, I. 1991. Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theofanes. *Quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahren 715-813* (Berliner Byzantinische Arbeiten 57). Berlin.
- ROCHOW, I. & MATSCHKE, K. 1991. Neues zu den Zigeunern im Byzantinischen Reich um die Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 41. S. 241-254.
- SIGNES Codoñer, J. 1995. El periodo del segundo iconoclasmo en Theofanes Continuatus. *Análisis y comentario de los tres primeros libros de la crónica*. Amsterdam.
- SOULIS, G. 1961. The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages. IN: *Dumbarton Oaks Papers* 15. S. 141-165.
- SPECK, P. 1978. Kaiser Konstantin VI. Die Legitimation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft. München. S. 123-127.
- SPECK, P. 1990. Ich bin's nicht, Kaiser Konstantin ist es gewesen. Die Legenden zum Einfluß des Teufels, des Juden und des Moslem auf den Ikonoklasmus (ΠΟΙΚΙΛΙΑ BYZANTINA 10). Bonn. S. 236-250.
- SPECK, P. 1991. Waren die Athinganoi eine christliche Sekte? IN: XVIII Meždunarodnyj Kongress Vuzantinistov, Resjume Soobščenij II (L-Z). Moskva.
- SPECK, P. 1994. Der „zweite“ Theophanes. Eine These zur Chronographie des Theophanes, IN: *Varia V* (ΠΟΙΚΙΛΙΑ BYZANTINA 13). Bonn. S. 413-488
- SPECK, P. 1997. Die Doctrina Jacobi nuper baptizati, in: *Varia VI* (ΠΟΙΚΙΛΙΑ BYZANTINA 15), Bonn.
- THEOPHANES CONFESSOR. 1997. *Byzantine and Near East History. AD 284-813*. Transl. with an Introd. and Comment. Oxford.
- THEOPHANES CONTINUATUS. I. 1838. Bonn: Bekker.
- TIEMANN, H. 1938-1941. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V*. Berlin. (rok vydání odhad překl.)
- TURNER, D. The Origins and Accessions of Leo V (813-820). *JÖB* 40 (1990) 171-203.

Řecký originál uvedených citací:

I	(ἐν ἧ καὶ Ἰουδαίων καὶ τινῶν Ἀθιγγάνων πλῆθος ἀεὶ πως ἐγκατοικίζεται)
II	(καὶ τὶς αἵρεσις ... καινὸν ἔχουσα τρόπον καὶ δόγματα ἐπιφέυεται)
III	(ἧς καὶ αὐτὸς μετέσχεν ἐκ πατέρων διαδεξάμενος)
IV	(τάλλα δὲ πάντα σὺφει φυλάττουσα κατὰ νόμον τὸν Μωσαϊκόν, πλὴν τῆς περιτόμης)
V	(σαββατίζειν)
VI	(ἰουδαίζειν)
VII	(διδάκαλον δὲ καὶ οἷον ἐξάρχον)
VIII	(τὰς κατ' οἶκον οἰκονομίας)
IX	(ταύτης οὖν ἡ παιδὸς μετασχὼν καὶ ἡ τὴν ψυχὴν προκαταλεφθεὶς)
X	(οἷον τὶς ἀπιστίας συνόδος γεγονώς)
XI	(οὐ πάρρη γενόμενος)
XII	(καὶ τὴν Χριστιανῶν [<i>scilicet</i> πρόληψιν] παρενόθευσεν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐκιδδήλευσεν)
XIII	(ἀγροικίαν καὶ αἰμαθίαν)
XIV	(κατάλληλα προσήει μαθήματα διδασκόμενος)
XV	(πρὸς τασαῦτον χρόνον τῶν ἐπὶ σοφία διαλαμπάντων χρόνων καὶ ἀριθμῶ κεκρατηκότα)
XVI	(τὰ ἑαυτοῦ τε σέβεσθαι καὶ τὰ ἡμέτρα μὴ ἀτιμοῦν)
XVII	(ἰλήν ἐτίμα τὰ ἑαυτοῦ; τὰ δὲ ἦν ...)
XVIII	(καὶ τινα ἕτερον)
XIX	ταπεινοὺς πάντας καὶ ἀυήλους
XX	(καὶ τινα ἕτερον)
XXI	(τὴν τοῦ Ἀθιγγάνου μάντεως φωνήν)
XXII	(καὶ αὐθὺς ὁμῆ ποτε τὴν κατὰ τὸ Φιλομήλιον, ὡς μοι πρότερον εἶρηται)
XXIII	κατὰ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ
XXIV	ἀλλοτῶν αἰρέσεων ... Ἰουδαίους τέ φημι καὶ Φρύγας καὶ τοὺς ἐκ τῆς τοῦ Μάνεντος
XXV	τερθρείας τὸν τῆς ἀπιστίας κυκεῶνα προπίνοντας.
XXVI	τὴν Ἰουδαϊκὴν κυριοκτονίαν, ... τὴν τῶν Φρυγῶν τερατώδη ἐρεσχελίαν, ... τὴν
XXVII	Μανιχαϊκὴν ὄνειροξεν.
XXVIII	τοῦσ πάσης ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀκαθαρσίας ἐμπλέους καὶ δαιμόνων λάτρειας
XXIX	ὑπάρχοντας
XXX	τοὺς Ἀθιγγάνους δημεύσας ἐξορία παραδέδωκε
XXXI	τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων καλουμένων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν κατὰ
XXXII	Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν,
XXXIII	ἀγχιγετόνων αὐτοῦ, φίλος ἦν διάπυρος χρησμοὶς καὶ τελεταῖς αὐτῶν ἐπιχαίρων, ἐν οἷς
XXXIV	καὶ, ὅταν Βαρδάνιος ὁ πατρίκιος ἐπανεῖστη αὐτῷ, τοῦτους προσκαλεσάμενος ταῖς αὐτῶν
XXXV	μαγγανείαις τοῦτον ὑπέταξεν. ταῦρον γὰρ ἐν τινὶ λακκῷ ἐν σιδερωῖ παλῷ ἐκ τῶν
XXXVI	κεράτων προσδήσας εἰς γῆν νενευκότα, οὕτω μυκώμενον καὶ ἰλυσπώμενον
XXXVII	ἀποκτανθῆναι πεποίηκεν, τὴν δὲ τοῦτου ἐσθῆτα ἐν μύλωνι ἀλήσας ἀντιστρόφως καὶ
XXXVIII	ἐπαιδίαις χρῆσάμενος νίκην ἤρατο
XXXIX	(χρησμοὶς)
XL	(τελεταῖς)
XLI	(μαγγανείαις)
XLII	θεομηνία τὴν τοῦ Νικηφόρου μονίαν ἐλέγχουσα, δι' ἣν τὰ δοκοῦντα κατορθώματα
XLIII	αὐτοῦ, ἐφ' οἷς ἠύχει, τάχιστα διαπέπτωκεν. καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας οἱ τὰς
XLIV	θεομάχους αἵρέσεις πλεονάζουσας Παυλικιάνων καὶ Ἀθιγγάνων, Ἐικονοκλάστων καὶ
XLV	Τετραδιτῶν ἀφέντες αἰτιάσθαι (ἀφῶ γὰρ λέγειν μοιχείας καὶ πορνείας, ἀσελγείας τε καὶ
XLVI	ἐπιπορκίας, μισαδελφίας τε καὶ πλεονεξίας) καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XLVII	κατὰ τῶν θείων καὶ σειτιῶν εἰκόνων καὶ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος ἐκίνουν τὰς γλώσσας,
XLVIII	μακαρίζοντες Κωνσταντῖνον.

XXXV	(καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας)
XXXVI	(ἐλέγχουσα)
XXXVII	καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας
XXXVIII	... ἐν ταῖς ἰδίαις φεύγοντες ἐπανήλθον
XXXIX	τοῦτο δὲ ἦν θεομηγία τὴν τοῦ Νικηφόρου μανίαν ἐλέγχουσα, δι' ἣν τὰ δοκοῦντα κατορθώματα αὐτοῦ, ἐφ' οἷς ἤχει, τάχιστα διαπέπτωκεν. καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας.
XI	μανία
XII	οἱ <δέ?, γάρ?> τὰς θεομάχους αἵρέσεις αἰτιάσθαι καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας κατὰ τῶν θεῶν καὶ σεπτῶν εἰκόνων καὶ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος ἐκίνουν τὰς γλώσσας, μακαρίζοντες Κωνσταντῖνον.
XLII	καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XIII	ἀφῶ γὰρ λέγειν μοιχείας καὶ πορνείας, ἀσελγείας τε καὶ ἐπιορκίας, μισαδελφίας τε καὶ πλεονεξίας
XLIV	καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XIV	(τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας)
XV	(πλεονάζουσας)
XLVII	Παυλικιάνων καὶ Αθιγγάνων, Ἐικονοκλάστων καὶ Τετραδιτῶν
XI VIII	θεομάχους αἵρέσεις
XIX	καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας
L	θεομάχους αἵρέσεις πλεονάζουσας

Zusammenfassung

Die vermeintliche Häresie der Athinganoi

Die Athinganoi werden bei der Beschreibung des Kaisers Michael II von Theophanes Continuatus mehrmals erwähnt, vor allem in seinen früheren Jahren in seiner Heimatregion in der Phryga Salutaris hatte es demzufolge schon immer Juden und Athinganer gegeben, aus der eine neue Häresie hervorgegangen war, der auch Michael angehörte. Sie kopiert die Religion der Juden, tauft aber ihre Mitglieder nach christlicher Art. Ungetaufte Juden haben ihn so als Kind unterwiesen, wobei diesen auch die ganze Hauswirtschaft anvertraut wurde. Michaels Biograph schildert das Ergebnis dieser Erziehung, in welche Michael in reiferen Jahren nach eigenem Gutdünken eingreift, als dumm und ungebildet. Dem abschätzigen Ton zufolge stört den Autor aber hauptsächlich das ihm Ungewohnte. Michael stammte aus armen, ländlichen Verhältnissen und wurde (deshalb?) Soldat. Ein bekannter Athingan, ein Vertrauter seines Feldherrn, sagte ihm Ruhm und womöglich die Kaiserwürde voraus. Wie in dem vorhergehenden Lebenslauf ist auch dieser Punkt von der Bemühung gezeichnet, Michael in schlechtem Lichte zu schildern. Anstelle eines Mönchs, wie es in der ursprünglichen Version präsentiert wird, ist der Wahrsager hier ein Athingan. Gleich im Anschluss an die freudige Annahme dieser Weissagung folgt in Michaels Lebenslauf sein nächstes Vorhaben, der Mord an dem zweiten Kaiseranwärter Leon. Summa summarum ist für die Athinganer ist die Taufe charakteristisch, desgleichen die verschmähte Wahrsagerei, sie waren unkonform und immer billig für Verleumdungen.

Auch in der zweiten wichtigen Quelle mit Bezug auf die Athinganer, des Lebenslauf des Kaisers Nikephoros I. von Theophanes, werden diese in schlechtem Licht geschildert, und zwar in Zusammenhang mit den Manichäern, damals schon Paulikaner genannt. Außer Wahrsagerei gehörte zu ihren Riten auch Zauberei. Bei ihm treten die Athinganoi als Häretiker und Verbreiter von Irrlehren auf, gemeinsam mit den Paulikanern, Ikonoklasten und Tetrakonten, und diese sind verantwortlich für die verheerenden Einbrüche der Bulgaren. Die entsprechenden Abschnitte sind jedoch unklar und inkonsistent, möglicherweise unvollständig, und werden gegenüber historischen Begebenheiten stimmig erst nach Umstellung bestimmter Äußerungen. Die ältesten Quellen über die Athinganer verraten daher über deren Lehre nichts, über ihre Verhaltensweise wenig, nur über ihre überaus negativen Einschätzung durch die Byzantiner viel. Spätere Quellen finden Gemeinsamkeiten mit den Melchisedekiten oder den Samaritanern, aber ohne Erwähnung näherer Einzelheiten.

Andernorts werden die Athinganer schlichtweg als „Fremde“ tituliert. Die Aufzählung der Athinganer unter Häretikern schließt ihre ethnische Eigenständigkeit nicht aus, da auch mit den Juden so umgegangen wird. Lässt man sich auf diese Sichtweise ein, dürften die Athinganer im 7.-8. Jahrhundert in Byzanz eingewandert sein. Der Name ist nicht typisch für Häretikergruppen, die gewöhnlich Grundsätze ihrer Lehre oder eine Gründerfigur zur Namensgebung heranzuziehen pflegen.

Peter Wagner

Romano džaniben – Ňilaj 2007
Časopis romistických studií

Časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825 realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu.

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae.

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajiřtjuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně pořtovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyřádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pořt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.